

Inhoud

Kaarten van het Grote Merengebied 10

Woord vooraf 13

Inleiding 'Hé Mzungu, ça va?' 15

Geen verkiezingen, wel chaos. Goma, december 2016

DEEL 1: De eerste confronterende ontmoetingen in Goma, 2009

1. **'Ho, stop, eerst een accreditatie'** 21
Goma, begin oktober 2009
2. **'Rijke mensen sterven niet; die huren een huis'** 28
Goma, begin oktober 2009
3. **'We dachten dat je John wel wilde ontmoeten'** 35
Goma, begin oktober 2009
4. **'Hier zijn al eerder mensen ziek geworden'** 41
Goma, begin oktober 2009
5. **'Hiermee begint alle corruptie'** 47
Goma, half oktober 2009
6. **'Ik heb een afspraak'** 56
Kinshasa, half oktober 2009

DEEL 2: De rauwe waarheid over Rwanda's verkiezingen, 2010

7. **'Kom, kom, zover zal het toch niet komen?'** 63
Nieuwspoort, eind oktober 2009
8. **'Als iemand wil vechten, dan krijgt-ie dat gevecht'** 69
Rwanda, januari-juli 2010

9. 'Welcome to Kigali' 77
Kigali, 26 juli 2010
10. 'Ik zal het nooit hardop zeggen, maar...' 82
Kigali, eerste week augustus 2010
11. 'Tora Kagame' 91
Kigali, 7-11 augustus 2010
12. 'Waarom zou de regering zo dom zijn een journalist te vermoorden?' 97
Kigali, 12-24 augustus 2010

DEEL 3: Sylvestre ontvoerd, Victoire in de gevangenis, 2010

13. 'Sylvestre leeft, maar vraag niet hoe' 105
Kigali, eind augustus. Goma, september 2010
14. 'Ze weigeren te vertrekken' 113
Walikale, september 2010
15. 'Wat heeft mijn leven voor zin als ik niet kan vechten voor mijn land?' 120
Walikale, september 2010
16. 'Ik mag niet liggen, alleen staan of zitten' 126
Kigali, oktober 2010
17. 'Sneeuw? Ach, in Masisi is het ook koud' 132
Nederland, november 2010-zomer 2011

DEEL 4: Chaotische verkiezingen in Congo, Victoire voor de rechter, 2011

18. 'Onze president heeft een grote mond' 143
Masisi, maart 2011
19. 'De kans dat een provocateur mij mailt is levensgroot' 150
Kigali, september 2011-oktober 2012
20. 'Kijk maar goed, dit is de nieuwe president' 160
Kinshasa, november-december 2011
21. 'Waarnemers? Die komen hier niet hoor – veel te gevaarlijk' 172
Noord-Kivu, november 2011

22. 'Hou in godsnaam die ramen dicht' 179
Kinshasa, november 2011
23. 'Wie is Twitter?' 186
Kinshasa, december 2011
24. 'Ik werd van alle stammen' 199
Limousin, Frankrijk, zomer 2012

DEEL 5: Gevechten met de IND en de lange arm van Kagame,
2012-2017

25. 'Zijn ze daar bij die immigratiedienst helemaal gek geworden?' 209
Nederland, najaar 2012
26. 'Als je niet getuigt, ben jij het volgende slachtoffer' 215
Kigali, april 2014
27. 'Nu vertrekken, anders kom je Rwanda helemaal niet meer in' 226
Nederland, zomer en najaar 2014; Kigali en Goma, november 2014
28. 'Haar belangrijkste doel: het beschadigen van het imago van de Rwandese president' 233
Nederland, 2015, 2016
29. #byebyekabila 250
Goma, november-december 2016

Naschrift: En nu? 265

Dankwoord 273

Een korte geschiedenis van Rwanda, Congo en

Burundi 275

Lijst met verklaringen en afkortingen 297

Woord vooraf

Op het moment dat ik Victoire Ingabire Umuhoza in perscentrum Nieuwspoort voor het eerst de hand drukte, had ik geen idee dat ik dankzij die handdruk terecht zou komen in een van 's werelds meest gewelddadige gebieden en meegetrokken zou worden in een van 's werelds meest gepolariseerde discussies.

In het debat over de toekomst van het Grote Merengebied, waartoe Oost-Congo en Rwanda horen, is maar weinig ruimte voor grijstinten. Onder het motto 'wie niet voor ons is, is tegen ons', duwen de voorstanders van president Paul Kagame critici van zijn regime onvermoeibaar in het vijandelijke kamp. In het begin van mijn zoektochten heb ik me daar erg tegen verzet; ik wilde tussen beide kampen blijven. Dat bleek uiteindelijk onmogelijk, ook vanwege soms kinderlijke acties vanuit Rwanda. Zo werd ik bijvoorbeeld geblokkeerd van het Twitteraccount van Paul Kagame. Ernstiger was de beschuldiging van de Rwandese ambassade dat ik een supporter zou zijn van Hutu-rebellen in Oost-Congo.

De angst voor overheersing door Rwanda is in Oost-Congo tastbaar. Er heerst een diepgewortelde wrok tegen het buurland. 'Ik zal nooit vergeten dat een Rwandees de mond van mijn vader openstootte en in zijn mond spuugde. Dat was zo'n intens gebaar van verachting,' vertelde een directeur van een lokale Congolese mensenrechtenorganisatie, zeer geëmotioneerd.

Ik kreeg te maken met arrestaties, verdwijningen en de moord op ongelofelijk dappere journalisten en mensenrechtenactivisten, die in de loop der tijd goede vrienden waren geworden. Mensenrechtenactivisten en mijn collega's in het Grotmerengebied hebben een ongelofelijk moeilijke én gevaarlijke taak. Lang niet iedereen kan dat, maar ik buig diep naar alle journalisten die dwars tegen de stroom in eerlijke berichten proberen te brengen.

In het boek heb ik een aantal mensen een andere naam gegeven of heb ik alleen maar hun voornaam gebruikt. Dat is voor hun veiligheid. De mensen die wel met naam en toenaam worden genoemd, zijn bekend bij hun regime of lopen geen gevaar.

In het begin had ik geen flauw idee van de onderlinge, complexe verhoudingen in dit gebied. Om de lezer wat houvast te geven, heb ik daarom achterin dit boek een korte geschiedenis van Congo, Rwanda en Burundi toegevoegd; de geschiedenis van de twee laatste landen laat zich niet loskoppelen.

Achterin dit boek is ook een lijst met een verklaring van begrippen en afkortingen toegevoegd.

Ik hoop van harte dat dit boek bijdraagt aan een – vreedzame – discussie over de toekomst van Rwanda, Burundi en Congo. Iedere lezer is dan ook uitgenodigd om vooral te reageren:

Twitter: @anneketanneke

Facebook: Anneke Verbraeken

www.buitenpostdewereld.org

Frankrijk, december 2016

Den Haag, april 2017

Inleiding

‘Hé Mzungu, ça va?’

Geen verkiezingen, wel chaos. Goma, december 2016

Het is begin december 2016. Opeens ben ik het zat. Weer staan mensen aan me te trekken, weer krijg ik van alles naar me toe gegooid. Nu geen aardappelen en stenen, zoals de vorige keer in de haven van Goma, maar jerrycans en zand. Waarom sta ik hier in godsnaam foto's te maken? Voor wie?

Ik leg een beschermende arm om mijn camera en baan me een weg door boze mensen naar mijn motortaxi die iets buiten het gewoel op me wacht. Ik voel me ellendig en alleen. Het gebeurt me niet vaak, maar als ik achter op de motor zit, moet ik grote moeite doen om niet te huilen.

Een week later zit ik op enkele zwarte lavablokken aan de rand van het Kivu-meer en knijp mijn ogen een beetje dicht tegen het felle zonlicht. Iets verderop zijn jongens bezig brommers en auto's te wassen. Er klinkt gelach. ‘Hé Mzungu, ça va?’ roept een van de jongens en hij zwaait. Ik zwaai terug en steek mijn duim in de lucht.

Ik lieg dat ik barst met dit gebaar. Het gaat helemaal niet goed. Niet met dit land, niet met dit gebied, niet met de vrienden die hiervandaan komen.

2016 was een regelrecht rampjaar. Collega-journalisten uit Rwanda, Burundi en Congo moesten vluchten of werden gearresteerd. Een Rwandese journalist mailde me dat hij in een

vluchtelingenkamp zat met vrouw en kind en niet wist of hij morgen wel te eten zou hebben. Een bevriende Nederlandse advocate werd Rwanda uit gegooid. Twee Rwandezers over wie ik de afgelopen jaren veel schreef, omdat Rwanda om hun uitlevering vroeg aangezien ze zonder echt bewijs werden beschuldigd van deelname aan de genocide van 1994, werden door Nederland naar Rwanda op een vliegtuig gezet, hoewel er weinig hoop is op een eerlijk proces. Een aantal Rwandezers in Nederland wordt met uitzetting bedreigd omdat ze ook beschuldigd worden van genocide, terwijl het bewijsmateriaal meer gaten vertoont dan een vergiet.

Victoire Ingabire, Rwandees politica, verhuisde dit jaar van haar relatief veilige isoleercel naar het algemene vrouwenge-deelte van de centrale gevangenis in Kigali. Goede vriend en Congolees mensenrechtenactivist Sylvestre Bwira zonderde zich steeds meer af na zijn traumatische ontvoering en marteling, en Lin, de echtgenoot van Victoire Ingabire, raakte door een zeldzame bacterie verlamd aan armen en benen.

President Paul Kagame kreeg het voor elkaar om alles zodanig naar zijn hand te zetten dat hij nog tot ver in de jaren dertig als autocraat kan heersen. Zijn buurman en collega in Congo, Joseph Kabila, zorgde voor chaos en veel gewonden en doden door in 2016 ook te weigeren het veld te ruimen, terwijl hij grondwettelijk geen poot meer heeft om op te staan.

Zelf werd ik veroordeeld door de Raad voor de Journalistiek omdat ik een onbetrouwbaar artikel zou hebben geschreven, kreeg te maken met een hardnekkige stalker en werd officieel 'vijand van het Rwandese volk'.

Ik zit op de zwarte lavablokken en kijk naar de overkant van het Kivu-meer. De blikkerende daken van de huizen in Rwanda zijn goed te zien. De grenspost tussen Goma in Congo en Gisenyi in Rwanda is maar enkele honderden meters hiervandaan. Die douanepost komt met enige regelmaat in mijn nacht-

merries voor, sinds de Rwandese douane mij een aantal keren weigerde. Ik mocht het land niet binnen en bivakkeerde er dagen op de stoep. Als journalist heb ik in Rwanda op dit moment weinig te zoeken; een visum krijg ik niet meer als vijand van het volk, zelfs geen transitvisum.

Ook hier in Congo is mijn werk niet vanzelfsprekend. Ik maakte kennis met de gevangenis in Kinshasa en werd bedreigd en gechanteerd door de politie. Lokale journalisten worden gearresteerd of gemolesteerd als ze kritisch zijn; in de aanloop naar de verkiezingen die in november 2016 hadden moeten plaatsvinden, werd westerse collega's de toegang geweigerd. Bij elk kritisch stuk dat ik schrijf over Congo of Burundi moet ik me afvragen of dat kan betekenen dat ik ook voor deze landen de volgende keer geen visum krijg. Of dit zelfcensuur tot gevolg heeft, weet ik niet precies. Ik zeg tegen mezelf dat het niet zo is, maar natuurlijk kan ik niet meer onbevangen schrijven wat ik wil.

Ik zit op de zwarte lavablokken en kijk naar de jongens. Ze gooien natte lappen naar elkaar en lachen – onbekommerd, zo lijkt het.

In 2009 kwam ik voor het eerst in Rwanda en Congo. Ik had nog geen flauw idee dat elk woord consequenties kon hebben. Voor mijzelf, maar veel meer nog voor de mensen die ik ontmoette, voor de mensen die mijn vrienden werden. Zoals Victoire Ingabire Umuhiza; zij woonde in Zevenhuizen, wilde president van Rwanda worden, maar zit inmiddels al jaren in een Rwandese gevangenis. En Sylvestre Bwira, mensenrechtenactivist uit Congo die werd ontvoerd en gemarteld door rebellen. Uit lijfsbehoud maakte hij de omgekeerde reis: van het Grote Merengebied naar Nederland.